UZLUKSIZ INKLYUZIV TA'LIM MUHITINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH ISTIQBOLLARI

ChDPU Pedagogika fakulteti, Maxsus pedagogika kafedrasi dotsenti, Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sh.X.Kobilova
ORCID iD 0009-0001-4091-1840
kabilovashaxnoza4@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada uzluksiz inklyuziv ta'lim muhitining ijtimoiy-psixologik va pedagogik xavfsizligini ta'minlash masalalari tahlil qilingan. Inklyuziv ta'lim sharoitida barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratish, ularning psixologik barqarorligini ta'minlash hamda sog'lom pedagogik muhitni shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Shuningdek, ta'lim jarayonida xavfsizlikni ta'minlashga xizmat qiluvchi asosiy omillar, pedagogik hamkorlik va zamonaviy yondashuvlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, uzluksiz ta'lim, ijtimoiy-psixologik xavfsizlik, pedagogik muhit, psixologik barqarorlik, ta'lim integratsiyasi.

Аннотация: В данной статье анализируются вопросы обеспечения социально-психологической и педагогической безопасности в условиях непрерывного инклюзивного образования. Рассматриваются теоретические и практические аспекты создания равных образовательных возможностей для всех обучающихся, формирования психологической устойчивости и здоровой педагогической среды. Также изучаются основные факторы, способствующие обеспечению безопасности в образовательном процессе, педагогическое взаимодействие и современные подходы.

Ключевые слова: инклюзивное образование, непрерывное образование, социально-психологическая безопасность, педагогическая среда, психологическая устойчивость, образовательная интеграция.

Abstract: This article analyzes the issues of ensuring social-psychological and pedagogical safety in the context of continuous inclusive education. It explores theoretical and practical aspects of creating equal educational opportunities for all learners, developing psychological stability, and forming a healthy pedagogical environment. The study also examines key factors contributing to safety in the educational process, pedagogical cooperation, and modern approaches.

Keywords: inclusive education, continuous education, social-psychological safety, pedagogical environment, psychological stability, educational integration.

Kirish

Hozirgi globallashuv va jamiyat taraqqiyoti sharoitida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, uning barcha bosqichlarida insonparvarlik, tenglik va adolat tamoyillarini ta'minlash ustuvor vazifalardan biriga aylanmoqda. Ayniqsa, uzluksiz inklyuziv ta'lim muhitini shakllantirish va unda barcha ishtirokchilar uchun qulay, xavfsiz va rivojlantiruvchi sharoitlarni yaratish zamonaviy pedagogika va psixologiyaning dolzarb masalalaridan hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, ta'lim muhitining ijtimoiy-psixologik va pedagogik xavfsizligini ta'minlash masalasi alohida ahamiyat kasb etadi.

Inklyuziv ta’lim, bu barcha bolalar, jumladan imkoniyati cheklangan, ijtimoiy himoyaga muhtoj yoki individual ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan o‘quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan ta’lim tizimidir. Bunday muhitda nafaqat ta’lim olish imkoniyati, balki shaxsning ijtimoiy moslashuvi, psixologik barqarorligi va shaxsiy rivojlanishi ham ta’minlanishi lozim. Shuning uchun ham ta’lim jarayonida ijtimoiy-psixologik xavfsizlik – o‘quvchining o‘zini himoyalangan, qadrlangan va qo‘llab-quvvatlangan deb his qilishi, pedagogik xavfsizlik esa ta’lim jarayonining zo‘ravonlik, diskriminatsiya va bosimdan holi bo‘lishi bilan izohlanadi.

Uzluksiz ta’lim tamoyili esa ta’limning maktabgacha bosqichidan tortib oliy ta’limgacha bo‘lgan jarayonda uzviylik va vorislikni ta’minlashni taqozo etadi. Bu esa inklyuziv ta’lim muhitida xavfsizlikni ta’minlashni tizimli va kompleks yondashuv asosida tashkil etishni talab qiladi. Xususan, pedagoglar, psixologlar, ota-onalar va jamiyat o‘rtasida samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish hamda individual yondashuvlarni joriy etish muhim ahamiyatga ega.

Mazkur tadqiqot mavzusining dolzarbligi shundaki, bugungi kunda inklyuziv ta’lim muhitining sifatini oshirish, unda barqaror ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirish va pedagogik xavfsizlikni ta’minlashga qaratilgan ilmiy-amaliy yondashuvlarga ehtiyoj ortib bormoqda. Shu bilan birga, ta’lim muassasalarida xavfsiz muhitni yaratishning innovatsion usullarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Shu munosabat bilan, ushbu mavzu doirasida uzluksiz inklyuziv ta’lim muhitining ijtimoiy-psixologik va pedagogik xavfsizligini ta’minlashning nazariy asoslari, amaliy mexanizmlari hamda istiqboldagi rivojlanish yo‘nalishlarini tadqiq etish maqsad qilib olingan.

Adabiyot tahlili va metodologiyasi

Uzluksiz inklyuziv ta’lim muhitining ijtimoiy-psixologik va pedagogik xavfsizligini ta’minlash masalasi zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarida dolzarb ilmiy muammolardan biri sifatida keng o‘rganilmoqda. Mazkur muammo ta’lim jarayonida shaxs rivojlanishi, ijtimoiy moslashuv, psixologik barqarorlik hamda ta’lim ishtirokchilari o‘rtasida sog‘lom munosabatlarni shakllantirish bilan uzviy bog‘liqdir. Shu nuqtai nazardan, ushbu yo‘nalishdagi ilmiy tadqiqotlar tahlili muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

F.U.Qodirova ta’lim jarayonida ijtimoiy-psixologik muhitni samarali tashkil etish orqali o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishi va ijtimoiy faolligini oshirish mumkinligini ta’kidlaydi. Uning fikricha, inklyuziv ta’lim sharoitida har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, qo‘llab-quvvatlovchi va xavfsiz muhitni shakllantirish pedagogning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Bunday muhit o‘quvchilarda ishonch, o‘z-o‘zini baholash va ijobiy motivatsiyani rivojlantirishga xizmat qiladi.[6]

Sh.X.Kobilova o‘z tadqiqotlarida ta’lim muassasalarida pedagogik va psixologik hamkorlikni kuchaytirish orqali ijtimoiy-psixologik xavfsizlikni ta’minlash mumkinligini asoslab beradi.[4] U ta’lim ishtirokchilari, pedagoglar, psixologlar, ota-onalar va o‘quvchilar o‘rtasida o‘zaro hurmat, ishonch va qo‘llab-quvvatlash muhitini yaratishni muhim omil sifatida qayd etadi. Olimaning fikricha, bunday hamkorlik ta’lim jarayonida nizolarni kamaytiradi va barqaror psixologik muhitni shakllantiradi.

A.G.Asmolov ta’lim muhitini insonparvarlashtirish va shaxsga yo‘naltirilgan ta’limni joriy etish orqali psixologik xavfsizlikni ta’minlash mumkinligini ta’kidlaydi.[1] Uning qarashlariga ko‘ra, ta’lim muhitida shaxsning erkin rivojlanishi, o‘z fikrini erkin ifoda etishi va ijtimoiy faolligi uchun qulay sharoit yaratilishi lozim.

Ye.A.Klimov esa shaxsning ijtimoiy va kasbiy shakllanishida psixologik muhitning ahamiyatini yoritib, ta’lim jarayonida o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish zarurligini qayd etadi.[3] Uning fikricha, bu holat o‘quvchilarda psixologik zo‘riqishlarni kamaytiradi va ta’lim samaradorligini oshiradi.

A.Maslou o‘zining ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasida xavfsizlik ehtiyojini inson rivojlanishining asosiy shartlaridan biri sifatida belgilaydi. Uning ta’kidlashicha, shaxsning to‘liq kamol topishi uchun avvalo u o‘zini xavfsiz va himoyalangan his qilishi zarur.[5]

Shuningdek, U. Bronfenbrenner ekologik tizimlar nazariyasida bola rivojlanishiga ta’sir etuvchi ijtimoiy muhit omillarini kompleks ravishda tahlil qiladi. U ta’lim muassasasi, oila va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir bolaning psixologik xavfsizligi va ijtimoiy rivojlanishida muhim o‘rin tutishini ta’kidlaydi.[2]

Tadqiqotning metodologik asosini zamonaviy ilmiy yondashuvlar tashkil etadi. Xususan, tizimli yondashuv ta’lim muhitini yaxlit tizim sifatida o‘rganish, uning barcha tarkibiy qismlarining o‘zaro bog‘liqligini aniqlash imkonini beradi. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv esa har bir o‘quvchining individual ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olishni nazarda tutadi. Faoliyatli yondashuv ta’lim jarayonida o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlash orqali ularning ijtimoiy va psixologik rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydi. Inklyuziv yondashuv esa barcha o‘quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratish va ta’limda diskriminatsiyani bartaraf etishga xizmat qiladi.

Tadqiqot jarayonida tahlil va sintez, taqqoslash, kuzatish, so‘rovnoma va pedagogik tajriba kabi ilmiy usullardan foydalanildi. Ushbu usullar orqali uzluksiz inklyuziv ta’lim muhitida ijtimoiy-psixologik va pedagogik xavfsizlikni ta’minlashning nazariy va amaliy jihatlari kompleks ravishda o‘rganildi.

Turli ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, uzluksiz inklyuziv ta’lim muhitida ijtimoiy-psixologik va pedagogik xavfsizlikni ta’minlash ko‘p qirrali va tizimli yondashuvni talab etuvchi murakkab jarayon bo‘lib, u pedagogik, psixologik va ijtimoiy omillarning o‘zaro uyg‘unligini ta’minlash orqali amalga oshiriladi.

Muhokama

Uzluksiz inklyuziv ta’lim muhitining ijtimoiy-psixologik va pedagogik xavfsizligini ta’minlash masalasi ko‘p qirrali va kompleks yondashuvni talab etuvchi ilmiy-amaliy muammo sifatida namoyon bo‘ladi. Olib borilgan nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ta’lim muhitida xavfsizlikni ta’minlash faqatgina tashkiliy chora-tadbirlar bilan cheklanib qolmay, balki shaxsning psixologik holati, ijtimoiy munosabatlar tizimi va pedagogik jarayon mazmuni bilan chambarchas bog‘liqdir.

Inklyuziv ta’lim muhitida xavfsizlikni ta’minlashning asosiy sharti, bu shaxsga yo‘naltirilgan va insonparvar yondashuvni amalga oshirishdan iborat. Ta’lim jarayonida o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish ularning ijtimoiy faolligini oshirish, o‘z-o‘zini baholashini mustahkamlash va ijobiy motivatsiyani shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa har bir o‘quvchining o‘zini qadrli va himoyalangan his qilishiga zamin yaratadi. Shu bilan birga, pedagogik va psixologik hamkorlikni kuchaytirish ta’lim jarayonida sog‘lom ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirishning muhim omili hisoblanadi.

Ta’lim muhitini insonparvarlashtirish, o‘quvchilar uchun erkin fikr bildirish va faol ishtirok etish imkoniyatlarini yaratish psixologik xavfsizlikni ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, o‘quvchilarning individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olish orqali ta’lim jarayonidagi zo‘riqishlarni kamaytirish va umumiy samaradorlikni oshirish mumkin. Bu esa

inklyuziv ta’lim sharoitida barcha ishtirokchilar uchun qulay va barqaror muhit yaratish imkonini beradi.

Shaxs rivojlanishida xavfsizlik ehtiyojining ustuvorligi ta’lim muhitida barqaror va qo‘llab-quvvatlovchi sharoitlarni yaratish zarurligini ko‘rsatadi. Agar o‘quvchi o‘zini xavfsiz his qilmasa, uning ta’lim olishga bo‘lgan qiziqishi va faolligi pasayadi. Shu bois, ta’lim muassasalarida psixologik jihatdan qulay muhitni shakllantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Bunda oila, maktab va jamiyat o‘rtasidagi hamkorlik alohida ahamiyat kasb etadi.

Shu bilan birga, amaliy tahlillar ta’lim muassasalarida ijtimoiy-psixologik va pedagogik xavfsizlikni ta’minlashda ayrim muammolar mavjudligini ko‘rsatmoqda. Jumladan, pedagoglarning inklyuziv ta’lim bo‘yicha kompetensiyalarining yetarli emasligi, psixologik xizmat tizimining to‘liq shakllanmaganligi hamda ota-onalar bilan samarali hamkorlikning yo‘lga qo‘yilmaganligi kabi omillar xavfsiz muhitni shakllantirishga to‘sqinlik qilmoqda.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun pedagog kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini takomillashtirish, ta’lim muassasalarida psixologik xizmatni kuchaytirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda ta’lim ishtirokchilari o‘rtasida samarali hamkorlikni ta’minlash zarur.

Uzluksiz inklyuziv ta’lim muhitida ijtimoiy-psixologik va pedagogik xavfsizlikni ta’minlash kompleks va tizimli yondashuvni talab etadi. Bu esa ta’lim tizimida barqaror, insonparvar va rivojlantiruvchi muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Uzluksiz inklyuziv ta’lim muhitining ijtimoiy-psixologik va pedagogik xavfsizligini ta’minlash zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, xavfsiz ta’lim muhitini shakllantirish faqatgina tashkiliy yoki texnik choralar bilan emas, balki shaxsga yo‘naltirilgan, insonparvar va kompleks yondashuv asosida amalga oshirilishi lozim.

Inklyuziv ta’lim sharoitida har bir o‘quvchining individual xususiyatlari, ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olish, uning o‘zini himoyalangan va qadrlangan deb his qilishiga sharoit yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy-psixologik xavfsizlikni ta’minlash o‘quvchilarda ishonch, ijobiy motivatsiya va faollikni shakllantirsa, pedagogik xavfsizlik ta’lim jarayonida zo‘ravonlik va bosimlarni bartaraf etishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari ta’lim muassasalarida xavfsiz muhitni ta’minlashda pedagoglar, psixologlar, ota-onalar va jamiyat o‘rtasidagi samarali hamkorlik hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Shuningdek, pedagog kadrlarning inklyuziv kompetensiyalarini rivojlantirish, psixologik xizmatni kuchaytirish va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish mazkur jarayon samaradorligini oshiradi.

Kelgusida uzluksiz inklyuziv ta’lim muhitining ijtimoiy-psixologik va pedagogik xavfsizligini ta’minlash uchun innovatsion yondashuvlar, raqamli ta’lim imkoniyatlari va integrativ hamkorlik modellarini yanada takomillashtirish muhim vazifa bo‘lib qoladi. Bu esa barcha ta’lim ishtirokchilari uchun qulay, barqaror va rivojlantiruvchi ta’lim muhitini yaratishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Asmolov A.G. Psixologiya lichnosti: kulturno-istoricheskoe ponimanie razvitiya cheloveka. – M.: Smisl, 2007. – 528 s.
2. Bronfenbrenner U. Ekologiya razvitiya cheloveka. – M.: Progress, 1979. – 304 s.
3. Klimov Ye.A. Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya. – M.: Akademiya, 2004. – 304 s.
4. Kobilova, Sh. X. Inklyuziv ta’lim sharoitida o‘quvchilar motivini xavfsiz hayotga muvofiqlashtirishning pedagogik-psixologik omillari. Kasb-hunar ta’limi, 2023. 23(1), 269-274.
5. Maslou A. Motivatsiya i lichnost. – SPb.: Piter, 2019. – 400 s.
6. Qodirova F.U. Imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlashning innovatsion texnologiyalari. – «Zamonaviy ta’lim» jurnali, 2018 yil, 8-son. 73 – 79 b